

Найочевидніша причина, чому людина натискає на кнопку «Подобається», полягає в тому, що їй справді подобається об'єкт, про який іде мова. Однак об'єкт, на який вона натиснула, може також належати організації (групі), яка закликає або просуває негативний контент. У цьому випадку натискання кнопки «Подобається» слугуватиме двом іншим цілям: фактично підтримати організацію й показати спільноті, що клікер є людиною, якій подобаються саме такі організації (групи). Наприклад, уподобання групи «ЛУГАНСК Новороссія» — спосіб підтримати їхню справу, але ще більшою мірою — це спосіб прорекламувати себе як проросійську людину. Натискання кнопки «Мені подобається» — спосіб підтримати певних людей або думки, а відтак, сприяння тим самим створенню мережі осіб, об'єднаних спільними ідеями.

Натиск на кнопку «Подобається» є поліфункціональним, оскільки: 1) вказує на поширення інформації серед значної кількості осіб; 2) сприяє поширенню ідей, реалізація яких відбувається через вербальні, вербально-візуальні або візуальні компоненти публікації; 3) впливає на просування самої мережі та збір даних стосовно активності її користувачів.

Отже, через натискання кнопки «Мені подобається» особа погоджується з наслідками, які ця дія тягне за собою, бо вона впливає на формування ідентичності, налагодження зв'язків, популяризацію, визнання поширюваної інформації.

Уніфікування процесів застосування спеціальних знань у міжнародній правоохоронній діяльності

Андрій Полтавський,

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4401-8996>, e-mail: a.polt1966@gmail.com

Висвітлено питання уніфікування процесів застосування спеціальних знань на рівні Конвенцій ООН та Європейського Союзу, уставів військових і кримінальних трибуналів, спеціальних судів; показано значущість міжнародного й регіонального стандартизування процесів застосування спеціальних знань із їх гармонізацією на рівні національних стандартів.

Ключові слова: міжнародні, регіональні стандарти; акредитація; стандартизація; спеціальні знання.

Uniformizing the Application of Specialized Knowledge Processes in International Law Enforcement Activities

Andrii Poltavskiy

This discussion delves into the processes standardization for applying specialized knowledge within UN Conventions, the European Union, military and criminal tribunals, and special courts. Emphasis is placed on the importance of internationally and regionally standardizing these processes and harmonizing them with national standards.

Keywords: *international, regional standards; accreditation; standardization; specialized knowledge.*

Станом на сьогодні на правовій карті світу є дві основні правові системи, які склалися історично протягом століть: романо-германська (континентальна) й англо-американська. Вони є класичними правовими системами, і тільки вони мають вплив на правові системи (змішані, релігійні, звичаєві, північні, далекосхідні тощо) інших держав світу.

В основі романо-германської (континентальної) системи права — рецепція римського права та його гармонізування з урахуванням національної специфіки держав; основним джерелом континентальної системи права є нормативно-правовий акт, який за своєю сутністю є виробленим доктриною загальнообов'язковим правилом поведінки, тобто конструкцією, покликаною регулювати певні суспільні відносини.

В основі англо-американської системи права — звичайне право (як результат діяльності королівських судів феодальної Англії) і право справедливості (як результат діяльності суду канцлера — суду справедливості), які у своїй сукупності становили прецедентне право.

За період незалежності в Україні закладено правовий фундамент, який дає змогу стверджувати, що вона належить до романо-германського типу правової системи на правах особливого європейського різновиду. Процеси зближення правових систем України й Заходу передбачають розвинення законодавства України та гармонізування законодавства Заходу в українське законодавство з урахуванням національної специфіки України.

Розвинення правових систем характеризується, зокрема, їх (систем) уніфікуванням, яке відбувається шляхом зближення й гармонізування правових систем різних держав завдяки запозиченню відповідних правових конструкцій і згладжування принципових відмінностей між закономірностями правового регулювання в цих державах.

Уніфікування правових систем можливе шляхом укладання міжнародних і регіональних міждержавних договорів, ухвалення модельних рекомендаційних законодавчих актів, використання міжнародних звичаїв тощо. Так, різні за своїм підходом країни класичних романо-германської й англо-американської систем розпочали процес уніфікування власних правових систем. У країнах англо-американської системи права все більшого значення надають нормативно-правовому акту, і навпаки, у країнах континентальної системи (до яких належить і Україна) усе більшу роль починає відігравати прецедент й інші правотворчі акти судів.

Окрім того, у переліку джерел із уніфікування правових систем необхідно зважати на стандарти — міжнародні, регіональні, зокрема європейські, гармонізовані як національні, що їх ухвалюють відповідні організації зі стандартизації.

Одним із сегментів правових систем є судово-експертна діяльність. Результати аналізування правового статусу експертів, відомчої підпорядкованості техніко-криміналістичних та експертних установ і служб, а також загальна характеристика їх функціонування свідчить, що судово-експертна діяльність навіть в одній або іншій групі чи підгрупі (правових систем) суттєво різняться (хоча мають певні ознаки схожості), передусім, завдяки національній специфіці, що сформувалася під час становлення й уніфікування правового поля конкретної держави. Окрім того, фактично сьогодні відбувається формування й уніфікування наднаціональної правової

системи Європейського Союзу шляхом зближення правових систем його країн-учасниць з урахуванням національної специфіки цих країн, до чого прагне й Україна.

Участь експерта у кримінальному провадженні на міжнародному рівні врегульовано різноманітними нормативними актами — від Конвенцій ООН та Європейського Союзу щодо протидії різним видам злочинів, надання взаємодопомоги у кримінальних справах, уставів військових і кримінальних трибуналів, спеціальних судів тощо (останні створює Рада Безпеки ООН), якими закріплено загальні засади та форми надання правової допомоги у процесі міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства та протидії конкретним видам злочинів, проведення судових експертиз, а також процесуального положення експерта як учасника кримінального провадження. Водночас нині недостатньо уваги приділено нормативному регулюванню безпосередньої діяльності з питань порядку застосування спеціальних знань на рівні таких нормативних документів, як міжнародні, регіональні стандарти, гармонізовані в Україні, як ДСТУ із питань забезпечення криміналістичного процесу — набору взаємопов'язаної або взаємодійної криміналістичної діяльності, які (стандарти) розробляють і приймають спеціально уповноважені органи зі стандартизації. Зі свого боку термін «криміналістичний» стосується методів, методик та технологій, використовуваних для встановлення фактів, формування суджень і висновків, якими можна послуговуватися для судового розгляду. Саме впровадження цих стандартів є основним видом уніфікування криміналістичного процесу на міжнародному, регіональному й національному рівнях під час збирання (виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання) об'єктів, що мають або можуть мати криміналістичну значущість, із подальшим їх експертуванням (аналізуванням, інтерпретуванням, звітуванням) і представленням їхніх результатів (збирання й експертування) у судовому розгляді.

Систематизування й застосування спеціальних (неюрідичних) знань у країнах світу знайшли своє розвинення, насамперед, у межах кримінальної юстиції, що виникла із появою держави, розвитком науки та техніки, удосконаленням форм і методів виробництва тощо, і значною мірою на початковому етапі стосувалася розшукування й ідентифікування злочинців. Так, ще 2025 р. до н. е. кримінальні закони Китаю обумовлювали нанесення тавра на тіло злочинців, що можна вважати не тільки покаранням, а й способом обліку, навіть (за своєю суттю) прототипом сучасної системи криміналістичної реєстрації (криміналістичних обліків). Є свідчення також про давнє застосування спеціальних знань під час виконання експертиз. Так, наприклад, у VII—VI ст. до н. е. в Лідії мали місце непоодинокі факти фальшування монет. На запити уповноважених осіб держави проводили матеріалознавчі дослідження шляхом порівняння змісту металевого сплаву за кольором ліній, що залишала монета-еталон на чорному сланці, обробленому оливковим маслом.

Початком історії міжнародного стандартизування в галузі кримінальної юстиції можна вважати обмін інформацією на міждержавному рівні за результатами застосування так званого бертільйонажу — методу криміналістичної реєстрації злочинців (розроблений 1881 р. титулярним писарем поліції Парижа А. Бертільйоном і заснований на вимірюванні певної кількості незмінюваних частин тіла злочинців), який давав змогу ідентифікувати злочинців. Наступним кроком у стандартизуванні спеціальних знань слід уважати розроблення генеральним інспектором індійсько-британської поліції Е. Генрі нового методу ідентифікації за відбитками папілярних узорів рук — системи дактилоскопічної реєстрації, яку запровадили на початку минулого століття фактично на всіх континентах і яка згодом замінила бертільйонаж.

Нарешті, початком міжнародної стандартизації у галузі кримінальної юстиції слід вважати дату проведення Першого міжнародного конгресу (представників) кримінальної поліції держав світу, що відбувся у квітні 1914 р. в Монако, де обговорювали питання щодо створення відділу міжнародної кримінальної реєстрації із розшукування злочинців-гастролерів, які вчиняють злочини в різних державах світу,

із використанням дактилоскопії (одного із видів криміналістичної реєстрації) як провідного методу. 1923 р. створено Міжнародну комісію кримінальної поліції, згодом переформатовану в Міжнародну організацію кримінальної поліції — Інтерпол, що провадить діяльність у галузі міжнародної стандартизації із застосування спеціальних знань щодо обміну інформацією, яка може сприяти ідентифікації підозрюваних (стать, зовнішність, особливі прикмети; фотозображення, ДНК-профілі, відбитки (відтиски) рук та ін.), звинувачених у вчиненні злочинів, осіб, що становлять реальну загрозу суспільній безпеці та порядку й можуть завдати істотної шкоди майну або громадянам.

Із 90-х рр. ХХ ст. у світі розпочато процес акредитування криміналістичних (експертних) лабораторій на відповідність міжнародному стандарту з якості *ISO/IEC 17025*, а з початку ХХІ ст. — установ, які забезпечують огляд місць учинення злочинів на відповідність міжнародному стандарту з тієї самої лінійки *ISO/IEC 17020*.

2012 р. Технічний комітет «Інформаційні технології» Міжнародної організації зі стандартизації оприлюднив перший міжнародний стандарт, що стосується огляду місць інцидентів, пов'язаних з учиненням комп'ютерних злочинів, зі збиранням цифрових (електронних) доказів — *ISO 27037*. Згодом цей комітет видав понад 10 стандартів щодо експертування доказів: *ISO/IEC 27035*, *ISO/IEC 27038:2014*, *ISO/IEC 27040:2015*; *ISO/IEC 27041:2015*, *ISO/IEC 27042:2015*, *ISO/IEC 27043:2015*, *ISO/IEC 27044*, *ISO/IEC 27050*, *ISO/IEC 30121:2015* тощо.

2016 р. створено Технічний комітет «Криміналістика» Міжнародної організації зі стандартизації, який розробив:

- стандарт *ISO 18385:2016* щодо вимог до виробників із мінімізування ризику забруднення об'єктів, які використовують для збирання й аналізування біологічного матеріалу для цілей судової ДНК-експертизи;
- дві частини із п'яти серійного стандарту — *ISO 21043-1* та *ISO 21043-2* — щодо термінів і визначення понять, а також збирання (виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання до експертування) об'єктів, що мають або можуть мати криміналістичну значущість.

Станом на сьогодні тривають роботи із розроблення ще трьох частин стандарту, які регламентуватимуть експертування (аналізування (*ISO 21043-3*), інтерпретування (*ISO 21043-4*), звітування (*ISO 21043-5*) зазначених об'єктів.

Історію акредитування державних спеціалізованих установ судової експертизи в Україні розпочато у 2010-х рр., коли акредитовано більшість установ, які забезпечують проведення експертувань (відповідно до вимог міжнародного стандарту *ISO/IEC 17025*), і поступово акредитовано установи, що забезпечують проведення слідчих дій зі збирання об'єктів, які мають або можуть мати криміналістичну значущість (відповідно до вимог міжнародного стандарту *ISO/IEC 17020*).

Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (національний орган зі стандартизації в Україні), починаючи із 2014 р., затверджує як національні (ДСТУ) низку міжнародних стандартів щодо збирання та дослідження цифрових (електронних) доказів:

- ДСТУ *ISO/IEC 27037:2017*. Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів (*ISO/IEC 27037:2012, IDT*);
- ДСТУ *ISO/IEC 27035*;
- ДСТУ *ISO/IEC 27035-1:2018*. Інформаційні технології. Методи захисту. Керування інцидентами інформаційної безпеки. Частина 1. Принципи керування інцидентами (*ISO/IEC 27035-1:2016, IDT*);
- ДСТУ *ISO/IEC 27035-2:2018*. Інформаційні технології. Методи захисту. Керування інцидентами інформаційної безпеки. Частина 2. Настанова щодо планування та підготовки до реагування на інциденти (*ISO/IEC 27035-2:2016, IDT*) тощо.

2017 р. в Україні наказом Національного органу стандартизації України (від 07.05.2018 р. № 125) для вдосконалення національної системи стандартизації у сфері криміналістики та судової експертизи створено Технічний комітет 192 «Судова експертиза» (далі — *ТК 192*). Об'єктами стандартизації ТК 192 є стандарти щодо вимог до створення експертних методик, проведення судових експертиз та експертних досліджень, роботи зі слідовою інформацією, що має або може мати криміналістичну значущість.

ТК 192 гармонізував один міжнародний стандарт і дві частини іншого:

- ДСТУ *ISO 18385:2019*. Мінімізація ризику забруднення продукції, використовуваної для збирання, зберігання, аналізування біологічного матеріалу в криміналістичних цілях, ДНК людини;
- ДСТУ *ISO 21043-1:2021*. Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення (*ISO 21043-1:2018, IDT*);
- ДСТУ *ISO 21043-2:2021*. Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучення, транспортування та зберігання об'єктів (*ISO 21043-2:2018, IDT*).

Окрім того, ТК 192 розробив такі національні стандарти:

- ДСТУ 9122:2021. Судова почеркознавча експертиза. Терміни та визначення понять;
- ДСТУ 9135:2021. Судова біологічна експертиза. Молекулярно-генетичні дослідження. Терміни та визначення понять;
- ДСТУ 9168:2021. Судова експертиза зброї. Балістичні дослідження. Терміни та визначення понять.

Наразі триває робота над розробленням ще понад 20 національних стандартів України.

Міжнародні стандарти *ISO/IEC 17020* та *ISO/IEC 17025* обумовлюють загальні вимоги до компетентності органів інспектування, випробувальних і калібрувальних лабораторій відповідно. Інтерпретує вимоги цих стандартів для криміналістичних лабораторій Міжнародна організація з акредитації (англ. *ILAC*), яка 2002 р. розробила Керівництво *G-19*, останню із редакцій якого «Модулі в криміналістичному процесі» прийнято 2022 р. Під криміналістичним процесом розуміють набір взаємопов'язаної або взаємодійної криміналістичної діяльності. Зі свого боку під терміном «криміналістичний» мають на увазі методи, методики, технології, застосовувані для встановлення фактів, формування суджень і висновків, що можуть бути використані у судовому розгляді.

У Керівництві *G-19* розтлумачено положення *ISO/IEC 17020* та *ISO/IEC 17025* у криміналістичному процесі щодо, зокрема:

- контролювання документів;
- розглядання скарг;
- оцінювання компетентності персоналу криміналістичного підрозділу;
- створення, координування, ведення та зберігання записів;
- ризиків і можливостей;
- підготовки спеціалістів з огляду місця злочину;
- невідповідної роботи;
- методів і перевіряння методів;
- умов навколишнього середовища;
- простежуваності обладнання та вимірювань тощо.

Під модулями у криміналістичному процесі розуміють різні види діяльності незалежно від того, який стандарт упроваджують: *ISO/IEC 17020* або *ISO/IEC 17025*.

Керівництвом *G-19* визначено такі модулі криміналістичного процесу:

- початкове обговорення огляду (дослідження, розслідування) місця злочину;
- проведення першорядних дій на місці вчинення злочину;
- розроблення стратегії огляду місця злочину;
- проведення огляду місця злочину;

- оцінювання отриманих результатів і спостережень на місці злочину та розглядання можливості подальшого огляду місця;
- інтерпретування та звітування про результати та спостереження з місця злочину;
- перевіряння й експертування;
- інтерпретування результатів дослідження;
- звітування про експертування, включно з інтерпретуванням результатів.

Докладне аналізування, наприклад, змісту репрезентованого 2022 р. ДСТУ ISO 21043-2 (далі — *Стандарт*) свідчить, що він регламентує дії під час огляду (дослідження) місця злочину від першого реагування на повідомлення про інцидент до завершення огляду місця події, транспортування вилученої слідової інформації до підрозділів досудового слідства, її зберігання до відправлення до установ судової експертизи для проведення експертування.

У Стандарті передбачено, що підрозділи, які проводять огляду (дослідження) місця вчинення злочинів, мають запровадити у своїй діяльності систему управління якістю за вимогами міжнародного стандарту *ISO/IEC 17020*.

Наголошено на необхідності визначення ролі та обов'язків персоналу, який повинен бути компетентним. Слід визначити й задокументувати мінімальний рівень освіти, підготовки й досвіду персоналу, продемонструвати його компетенцію з відповідним фіксуванням. Задокументовані мають містити підтримання навичок і досвіду персоналу (таких, як безперервна освіта, постійні тренінги та періодичне оцінювання компетентності).

Дослідження місць подій повинні бути системними, неупередженими, належно спланованими, скоординованими й документально оформленими для оптимізації процесів збирання об'єктів, що мають потенційну судову цінність.

Стандарт передбачає розроблення документально оформлених методик збирання різних типів предметів, звичних під час огляду місць подій.

Методики мають містити:

- а) інформацію про те, як предмет має бути зібраний, отриманий або відібраний (вилучений);
- б) указівки щодо збирання еталонних зразків, якщо це необхідно;
- в) заходи із мінімізації ризику втрачання, руйнування, забруднення або змінювання;
- г) інформацію про кількість, необхідну для повторного тестування (дослідження), де це можливо.

У Стандарті передбачено розроблення документально оформлених методик для пакування предметів, що їх регулярно збирають, щоб мінімізувати ризики втрати, руйнування, забруднення або змінювання.

Потрібно розробити й документально оформити методики для маркування всіх предметів, для описування того, як зібрані предмети слід реєструвати, транспортувати та зберігати для підтримання цілісності предметів, і багато іншого.

Сьогодні міжнародне співтовариство отримало унормовану загальну технологію огляду місця події на рівні міжнародного стандарту *ISO 21043-2:2018*, що містить окремі вимоги, відсутні в нормативних документах України.

Нарешті слід відзначити й те, що міжнародний стандарт *ISO 21043* регламентує передусім те, «що» підлягає стандартизації, а не «як» і «хто». Кращі методики, практичні посібники, стандартні робочі процедури тощо (у межах систем управління якістю) повинні документувати, «як саме» виконуватимуть вимоги стандарту. Нормативні положення й політика країни визначають, «хто» повинен відповідати цим вимогам.

Іншим напрямом уніфікування судово-експертної діяльності є розроблення, зокрема, кращих практичних керівництв, практичних посібників тощо за напрямками діяльності збирання й експертування об'єктів, що мають криміналістичну значущість, відомими експертними інституціями. Так, наприклад, 2014—2015 рр. Європейська мережа судово-експертних установ (далі — *ENFSI*) у межах проєкту «На шляху до

Європейської судової стандартизації за допомогою кращих практичних керівництв» розробила 12 таких керівництв із проведення експертних досліджень, 3 із яких об'єднали в один збірник. Керівництва охоплювали судові експертизи за напрямками досліджень цифрових технологій, почерку, із використанням хроматографічних методів у дослідженні слідів зброї, із реконструкції дорожньо-транспортних пригод, слідів рук (дактилоскопічна експертиза), ДНК, пожеж тощо. Основна концепція проекту полягала в тому, що керівництва мали підвищити якість діяльності судово-експертних установ у всій Європі, і тим самим сприяти стандартизуванню процесів проведення судових експертиз і транскордонному співробітництву між країнами. Основна мета керівництв, розміщених на сайті *ENFSI* у відкритому доступі,— використання узгодженої методології та вироблення порівняних результатів, що сприятиме визнанню результатів лабораторної діяльності всіх держав-членів *ENFSI*, а також інших зацікавлених країн.

Із метою підтвердження компетенції та компетентності підрозділів (їх персоналу), що проводять експертизи за різними напрямками (акредитовані на їх проведення), необхідно актуалізувати системи управління якістю (зокрема, документацію) із визначенням стандартних операційних процедур і методик проведення експертиз відповідно до інформації, викладеної у кращих практичних керівництвах із проведення експертиз *ENFSI* (2015 рік).

Висновки. Станом на сьогодні основним напрямом уніфікування процесів застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві є акредитування установ, які здійснюють збирання й експертування об'єктів, що мають або можуть мати криміналістичну значущість, відповідно до вимог міжнародних стандартів з управління якістю; стандартизування процесів безпосереднього збирання зазначених об'єктів, процесів експертування цифрових (електронних) доказів; розроблення стандартів із експертування нецифрових доказів; поступове стандартизування вимог до інструментарію, використовуюваного під час збирання й експертування об'єктів. Більшість цих стандартів гармонізовано (прийнято) в Україні із вільним доступом до інформаційних джерел (розроблених визнаними інституціями, зокрема *ILAC*, *ENFSI*), які є підґрунтям для створення, якнайменше, стандартних операційних процедур, методик і технологій у межах систем управління якістю установ, що забезпечують застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Більшість положень описаних стандартів не впроваджено в Україні у практичну діяльність безпекових органів.

Для розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, необхідно розробити Державну програму із реформування судово-експертної діяльності (криміналістичного процесу) як окремого сегмента правової системи України у межах розвинення законодавства України й гармонізування законодавства Заходу з українським законодавством з урахуванням національної специфіки нашої держави.

Статус Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України в контексті тлумачення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Антон Полянський,

д-р юрид. наук, доц., Київський НДІСЕ, м. Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1684-7567>, e-mail: anton_polianskyi@ukr.net

Юлія Шпак,

Київський НДІСЕ, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5670-9893>,

e-mail: ushpak97@gmail.com

Тези присвячено питанню застосування принципу автономного тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод до визначення статусу Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України у разі набуття нею статусу заявника, органу, що ухвалив оскаржуване рішення, або в інших випадках.